

KEIMENA/TEXTS

Children's literature E-journal

KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής και Εφηβικής Λογοτεχνίας, τεύχος 38^ο, σσ. 100-113, 04/07/2023, ISSN: 1790-1782

Ποίηση για Παιδιά και Χιούμορ: «Ο Παπαγάλος» του Ζαχαρία Παπαντωνίου

Βικτώρια Λαγκόγλου

Πτυχιούχος Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής
στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Πατρών

victdag@gmail.com

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο εξετάζεται η σχέση του χιούμορ, του σημαντικότερου κατά τους μελετητές στοιχείου ύφους της Ποίησης για Παιδιά του Ζαχαρία Παπαντωνίου, με τα ποιητικά του κείμενα που απευθύνονται στα παιδιά. Ύστερα από μια συνοπτική σκιαγράφηση των στοιχείων του υφολογικού στυλ του ποιητή, το ενδιαφέρον της μελέτης εστιάζεται αποκλειστικά στο χιούμορ. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται το κατά πόσο το εκλεπτυσμένο χιούμορ του λογοτέχνη στα ποιήματα της συλλογής του *Τα Χελιδόνια* (1920) μπορεί να προσελκύσει το ενδιαφέρον των μη ενήλικων αναγνωστών για την ποίηση. Τέλος, επιχειρείται η συστηματικότερη μελέτη του ποιήματος «Ο Παπαγάλος», αναφορικά με τους ποιητικούς τρόπους και τις χιουμοριστικές τεχνικές που αξιοποιούνται από τον Παπαντωνίου.

Λέξεις- κλειδιά: «στυλίστας», ύφος, ποίηση για παιδιά, χιούμορ, ιλαρότητα

Abstract

This article examines the relationship between the essential style element of Zacharias Papantoniou's Poetry for Children, humor, and the poetic texts addressed to children. After a brief outline of the elements of the poet's stylistic voice, the study focuses on humor. More specifically, it is investigated whether the subtle humor of the writer in the poems of the collection *Helidonia* (1920) can attract the interest of non-adult readers. Finally, an in-depth study of the poem "The Parrot" is attempted regarding the poetic modes and the humorous techniques used by Papantoniou.

Keywords: stylist, style, kids' poetry, humor, mirth

Εισαγωγή

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου στο λογοτεχνικό του έργο, γενικά, αλλά και στην ποιητική του παραγωγή για παιδιά ειδικότερα, δηλαδή στη συλλογή του *Τα Χελιδόνια* (1920),

απομακρύνεται από την υιοθέτηση των παραδοσιακών κανόνων και τη χρηστική (ηθικο-διδασκτική) αξιοποίηση των λογοτεχνικών κειμένων. Η διαφορετική από τη μέχρι τότε προσέγγιση των παιδιών και των αναγκών τους τον οδήγησε στη δημιουργία ενός προσωπικού υφολογικού στυλ μέσα στο οποίο εξέχουσα θέση κατείχε το χιούμορ. Ίσως η επιλογή του αυτή να ήταν αποτέλεσμα τόσο των παιδαγωγικών παραδοχών του και της προσωπικότητάς του, γενικά, όσο και μιας συνειδητής, διαφορετικής αποδοχής για τη λειτουργία του ποιητικού λόγου. Μια πιθανή σύζευξη απόψεων, δηλαδή, με τον Τ. S. Eliot που υποστηρίζει ότι η ποίηση αποτελεί: «μια ανώτερη διασκέδαση» (Σακελλαρίου, 2009, σ. 58). Επομένως, ο λογοτέχνης, προκειμένου να διευκολύνει τη λειτουργία του έμμετρου λόγου, προτάσσει μέσα στη σχεδόν άκαμπτη ποιητική παράδοση το χιούμορ και προσφέρει στους αναγνώστες του το γέλιο και την ιλαρότητα.

Το ποίημα «Ο Παπαγάλος», παρά το γεγονός ότι γράφτηκε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, θεωρείται ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά χιουμοριστικά κείμενα της συλλογής, ενώ περιλαμβάνεται στο *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α' & Β' Δημοτικού: Το δελφίνι* (Τσιλιμένη και άλ., 2019). Το βασικό ερώτημα που ανακύπτει και θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε μέσα από τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος αφορά τα απαραίτητα και μη αμφισβητήσιμα χαρακτηριστικά που πιθανόν να μπορούν να υποβοηθήσουν στην προσέγγιση του έμμετρου λόγου, δημιουργώντας τις ιδανικές συνθήκες, ώστε ο μικρός μαθητής-αναγνώστης να απολαύσει το ποιητικό κείμενο. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί, μήπως το χιούμορ, «εκείνη η εύθυμη και χαριτωμένα πονηρή διάθεση» (Ραφαηλίδης, 1985, σ. 16), μπορεί να διευκολύνει τις προθέσεις του ποιητή και ίσως να ανατρέψει την παγιωμένη πεποίθηση για τις επιδιώξεις αυτού του λογοτεχνικού είδους. Βασικός σκοπός, λοιπόν, της μελέτης μας είναι να εξετάσουμε πώς το άκακο χιούμορ, όπως αριστοτεχνικά χειρίζεται ο Παπαντωνίου μέσα από τους στίχους του «Παπαγάλου», θα μπορούσε να επηρεάσει την πρόσληψη του έμμετρου λόγου από τα παιδιά.

Στοιχεία Ύφους του Ζαχαρία Παπαντωνίου

Ο όρος "ύφος" αποτελεί ένα εξαιρετικά σύνθετο φαινόμενο που δεν περιορίζεται μόνο στις λογοτεχνικές μελέτες, αφού υποδηλώνει την παιδεία του προσώπου αναφοράς. Στο ύφος συμπεριλαμβάνονται ο τρόπος σκέψης του προσώπου, ο τρόπος ομιλίας, τα μέσα εξωλεκτικής επικοινωνίας (χειρονομίες) που χρησιμοποιεί, ο τρόπος γραφής αλλά και συμπεριφοράς του. Ωστόσο, συνήθως χρησιμοποιούμε τον όρο, προκειμένου να ερμηνεύσουμε τον τρόπο χρήσης της γλώσσας στον έμμετρο ή πεζό λόγο από έναν καλλιτέχνη και τα στοιχεία που συμπεριλαμβάνει. Σύμφωνα με το Meyer Abrams (2017, σ. 491) το ύφος που χαρακτηρίζει είτε έναν λογοτέχνη είτε ένα συγκεκριμένο είδος λόγου μπορεί να εξεταστεί «με όρους όπως ρητορική κατάσταση και στόχευση, χαρακτηριστικό λεκτικό ή φρασεολογία, τύπος προτασιακής δομής και σύνταξης, πυκνότητα και είδη μεταφορικής γλώσσας». Πιο συγκεκριμένα, το ύφος αποτελεί μια δημιουργική διαδικασία αποκάλυψης του ιδιαίτερου τρόπου γλωσσικής έκφρασης ενός λογοτέχνη που χρησιμοποιεί τις λέξεις ως δομικά υλικά υφολογικών επιλογών. Χαρακτηριστικά

παραδείγματα αποτελούν ο ρυθμός, το μέτρο, η επανάληψη, η μεταφορά, η παρήχηση, η ηθελημένη αμφισημία, κ.λπ.

Στα πλαίσια μιας σύντομης αναφοράς των διαφοροποιήσεων του ύφους οι «τυπικές θεωρίες» (Abrams, 2017, σ. 491) κάνουν λόγο για σαφή διαχωρισμό: σε υψηλό ή «μεγαλοπρεπές» ύφος, σε μέσο ή «μέτριο» και τέλος σε χαμηλό ή «απλό». Ωστόσο, η άποψη που επικρατούσε κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα αφορούσε τη σαφή σύνδεση του ύφους του λογοτεχνικού κειμένου με κάποιες απαραίτητες παραμέτρους,¹ ώστε να χαρακτηρίζεται το κείμενο από «ευπρέπεια». Ο κριτικός Northrop Frye (Abrams, 2017, σ. 491) από την άλλη πλευρά, εισηγήθηκε τη διαφοροποίηση ανάμεσα στο «δημώδες ύφος» (demotic style) με σαφείς επιρροές από τον καθημερινό λόγο και το «ιερατικό ύφος» (hieratic style) στο οποίο είναι ξεκάθαρη η κυριαρχία της λογοτεχνικής γλώσσας.

Οι διευκρινίσεις του Σπύρου Μελά για το τι συνιστά ύφος είναι άκρως διαφωτιστικές. Σημειώνει πως το ύφος είναι «η τριτοβάθμια²-η ανώτερη-επίτευξη του λόγου», θέλοντας να τονίσει πως η λειτουργία του δεν εξαντλείται μόνο στην πλήρη απόδοση του νοήματος αυτού που ο πομπός επιθυμεί να επικοινωνήσει, αλλά και στην ταυτόχρονη επιλογή και χρήση εκείνων των λέξεων που θα επιφέρουν ένα άρτιο αισθητικό αποτέλεσμα. Συνεχίζει ο ακαδημαϊκός, επισημαίνοντας πως «στο μάστορα του ύφους και τα τρία στάδια έρχονται ταυτόχρονα» (Μπενέκος, 2000, σ. 116). Παρόλα αυτά, ο ίδιος ο Παπαντωνίου, θέλοντας να οριοθετήσει τη δυσπρόσιτη έννοια του ύφους, υποστήριξε πως «είναι η νηστεία του περιττού» (Κανατσούλη, 2018, σ. 75), δηλαδή, η έλλειψη οποιασδήποτε διάθεσης αισθηματολογίας ή χρήσης περιττών στοιχείων (Μπενέκος, 2000, σ. 115). Η Μένη Κανατσούλη (2018, σ. 5), επικεντρώνοντας την προσοχή της στην Ποίησή του για Παιδιά, συμπεραίνει πως ο ποιητής έχει εξοβελίσει το ρητορισμό και την ηθικολογία, θεωρώντας τα ως περιττά, και αφήνοντας έτσι στο γέλιο και στην αισιοδοξία το χώρο να ψυχαγωγήσουν. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον Αντώνη Μπενέκο (1972, σ. 72), ο Παπαντωνίου θεωρείται «δάσκαλος» του ύφους που χρησιμοποίησε, προκειμένου να διδάξει τους μαθητές αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Αποτέλεσε, δηλαδή, το ύφος του το μέσο εκείνο που τον εξυπηρέτησε στη μεταφορά των αξιών προς τους μαθητές και στην κληροδότηση των παιδαγωγικών παραδοχών του προς τους δασκάλους. Μολαταύτα, το ύφος που υιοθέτησε και επιτρέπει στους μελετητές να τον χαρακτηρίζουν «στυλίστα» ήταν αποτέλεσμα «μακράς άσκησης και επιμέλειας, που άγγιζε τα όρια του ψυχρού υπολογισμού» (Μπενέκος, 2000, σσ. 114-115). Ωστόσο, αποδεχόμενος ο Αιμίλιος Χουρμούζιος το χαρακτηρισμό «δάσκαλος του ύφους» για τον ποιητή, σημειώνει τα δύο στοιχεία που συνετέλεσαν σε αυτό: αφενός η κυριαρχία του Παπαντωνίου πάνω στη γλώσσα και αφετέρου «η αισθητική του καλλιέργεια που πλησιάζει τα αρχαία πρότυπα» (Μπενέκος, 2000, σ. 117). Τα στοιχεία αυτά, υποστηρίζει ο

¹ Το επονομαζόμενο ως «δόγμα της ευπρέπειας» (Abrams, 2017, σ. 491) συνδέει το επίπεδο ύφους του λογοτεχνικού κειμένου με την κοινωνική τάξη από την οποία προερχόταν ο δημιουργός, το ανάλογο επικοινωνιακό πλαίσιο στο οποίο γινόταν η εκφορά του καθώς και το κύρος του λογοτεχνικού είδους στο οποίο κατατασσόταν.

² Σύμφωνα με το Μελά έχουν προηγηθεί η γραφή και η ακριβής διατύπωση αυτού που ο λογοτέχνης θέλει να εκφράσει.

Χουρμούζιος, τον ανέδειξαν από νωρίς ως υπόδειγμα «styliste» με μόνη περίπτωση σύγκρισης εκείνη του Κύπριου συγγραφέα Νίκου Νικολαΐδη (Χουρμούζιος, 1940, σσ. 442-443).

Στα χαρακτηριστικά του προσωπικού του ύφους συμπεριλαμβάνονται η ιλαρότητα, η λιτότητα, η ζωγραφική, η σαφήνεια και το χιούμορ (Μπενέκος, 2000, σ. 119). Για το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό του ποιητή, η Κανατσούλη (1993, σ. 67) επισημαίνει την αξία που αυτό έχει ως, ίσως το πιο σημαντικό, στοιχείο του προσωπικού του ύφους και σημειώνει: «Σκωπτικός όταν χρειάζεται, ξέρει να παίζει έξυπνα με τις λέξεις ή να διακωμωδεί το σοβαρό, αναδεικνύοντας το χιούμορ, ανακατεμένο πάντα με τη συγκίνηση».

Συλλογή *Τα χελιδόνια: Ποιήματα για Παιδιά* (1920)

Η δεύτερη απόπειρα του Ζαχαρία Παπαντωνίου στο χώρο της ποίησης μετά τα *Πολεμικά Τραγούδια* (1898) γίνεται το 1920 με την έκδοση της συλλογής *Τα χελιδόνια*, με υπότιτλο: *Ποιήματα για Παιδιά*. Η συλλογή επανεκτυπώθηκε με τον τίτλο *Παιδικά Τραγούδια* το 1931 (Παπαβασιλείου, 2000, σ. 165). Πρόκειται για μια συλλογή σαράντα έξι (46) ποιημάτων που, σύμφωνα με τον Μπενέκο (2000, σ. 40-41), είναι «μορφολογικά και γλωσσικά άποψη», μια άποψη που βρίσκει σύμφωνο και τον Κώστα Χωρεάνθη (1992, σ. 74). Τα ποιήματα αυτά, σύμφωνα με τους μελετητές, είναι αγαπητά από τους μικρούς αναγνώστες τους και από τους ενήλικους, γεγονός που οφείλεται στη συνύπαρξη της ανθρωπιάς και της δεξιοτεχνίας του δημιουργού τους. Γενικότερα, οι κριτικές που απέσπασε, ως επί το πλείστον, ήταν ενθουσιώδεις τόσο από ανθρώπους των τεχνών όσο και από εκπαιδευτικούς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα επιστολής εκπαιδευτικού προς την εφημερίδα *Νέα Εστία* μετά την αναγγελία του θανάτου του ποιητή. Ο συντάκτης-δάσκαλος, αφού πρώτα εξέφρασε την οδύνη των μαθητών του, έγραψε χαρακτηριστικά «για τον παιδαγωγό Παπαντωνίου που ήξερε να συνεννοείται τόσο θαυμάσια με την παιδική ψυχή» (Κοντολέων, 1990, σ. 255).

Ο Μπενέκος (2000, σ. 41), ωστόσο, θεωρεί πως ο Παπαντωνίου στράφηκε στην Ποίηση για Παιδιά τόσο από ατομική ανάγκη, για να λυτρωθεί από τις προσωπικές και κατ' επέκταση από τις οικογενειακές του ζοφερές καταστάσεις, όσο και από τη νοσταλγία που ένιωθε για τις παιδικές ανέμελες εμπειρίες του στα βουνά της Ευρυτανίας. Την άποψη αυτή του μελετητή φαίνεται πως την επιβεβαιώνει ο ίδιος ο ποιητής στις σημειώσεις της συλλογής. Απευθυνόμενος στον αδελφό του, στου οποίου τη μνήμη είναι αφιερωμένα τα ποιήματα, με εξομολογητικό τόνο αποκαλύπτει πως απευθύνθηκε στα παιδιά «στην ηλικία που δεν την άγγιζεν ακόμα το κακό» αλλά και πως ο πόνος είναι η κινητήριος δύναμη για να ζει ο άνθρωπος ηθικά, να στραφεί στο θεό και στην τέχνη.

Στη συλλογή αυτή μας αποκαλύπτεται ένα άλλο πρόσωπο του καλλιτέχνη, ενώ θα μπορούσαμε να πούμε πως ολοκληρώνεται το πρόσωπο που άρχισε να διαφαίνεται στα *Ψηλά Βουνά*. Ο συγγραφέας επιλέγει να γαλουχήσει τους μαθητές, αποφεύγοντας τον άκαμπτο ρητορισμό και την ηθικολογία, δίνοντάς τους κείμενα που διδάσκουν έμμεσα και προσφέροντάς τους χαρά και γέλιο (Μπενέκος, 2000, σ. 119). Ωστόσο, οι μελετητές αποφαίνονται πως *Τα Χελιδόνια* συνδέονται άρρηκτα με τα *Ψηλά Βουνά* και πως η σχέση

τους δεν εξαντλείται στη χρήση τριών αγαπημένων ποιημάτων³ μέσα στο Αναγνωστικό, αλλά οφείλεται στη δημιουργία κοινού κλίματος. Προκαλείται, δηλαδή, η ίδια συναισθηματική ευφορία που επέφερε τη θετική αποδοχή του Αναγνωστικού. Σύμφωνα με αυτή την άποψη φαίνεται να είναι και ο Μπενέκος (2000, σ. 142), σημειώνοντας πως στην πραγματικότητα η έκδοση της ποιητικής συλλογής πιστοποιούσε την επιτυχία των στόχων του Αναγνωστικού. Παράλληλα το συμπλήρωνε, προσφέροντας στον αναγνώστη ό,τι ο πεζός λόγος δεν είχε τη δυνατότητα να αποδώσει. Οι σίχοι των ποιημάτων αυτή τη φορά κατακλύζονται από την αισιοδοξία του παιδαγωγού, του αυθεντικού ανθρώπου που επιτρέπει να αποκαλυφθεί ο ψυχικός του πλούτος και η ευαισθησία του, αφήνοντας πίσω τον απαισιόδοξο στοχαστή που στα πρώτα του ποιήματα θρηνεί πάνω από τους τάφους των αδικοχαμένων.⁴

Εντούτοις, κάποιοι κριτικοί της Ποίησης για Παιδιά του Παπαντωνίου, με τα στοιχεία που προαναφέραμε, την έκριναν ως επίπλαστη, προσποιητή. Η άποψη αυτή βρίσκει αντίθετο τον Μπενέκο (2000, σ. 222) που θεωρεί πως το ύφος του ποιητή, καθώς και η θεματολογία που χρησιμοποιεί, είναι αποτέλεσμα του συναισθηματικού του κόσμου αλλά και της δυνατότητας προσαρμογής που παρουσιάζει ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Ο ποιητής δεν διστάζει μέσα από την απλότητα του σίχου, το ρυθμό και την αρμονία να αφήσει την παιδιάστικη απορία του για το θαύμα του κόσμου να μας αγγίξει (Χωρεάνθης, 1992, σ. 74). Γίνεται και ο ίδιος παιδί, βλέπει τον κόσμο, απορεί, πρόσκαιρα μελαγχολεί, ενθουσιάζεται με την παιδιάστικη αθωότητά του. Αυτή η μετουσίωση είναι προνόμιο για έναν καλλιτέχνη και είναι σχεδόν αδύνατη για κάποιον να την προσποιηθεί (Μπενέκος, 2000, σ. 222). Ένα τέτοιο παράδειγμα παιδικής αφέλειας είναι η «Προσευχή του Μικρού Κοριτσιού».⁵

Θέ μου, πούχεις όλα τ' άστρα,
Θέ μου πούχεις τ' αγγελούδια,
κάμε τη φτωχή μου γλάστρα
να γεμίση από λουλούδια.
(σ. 24)

Καινοτομία της συλλογής *Τα Χελιδόνια* αποτελεί το γεγονός ότι στην έκδοσή της περιλαμβάνονται και οι μελοποιημένες παρτιτούρες δεκαέξι (16) ποιημάτων της.⁶

³Τα τρία ποιήματα που συγκαταλέγονται στη συλλογή *Χελιδόνια: Ποιήματα για Παιδιά* που χρησιμοποιήθηκαν προηγουμένως στο αναγνωστικό *Ψηλά Βουνά* ήταν ο «Γεροβοσκός», «Η κατάρα του πεύκου» και «Οι Σπουργίτες», τα οποία ο Τ. Αθανασιάδης χαρακτηρίζει ως «πετράδια στο περιδέραιο της παιδικής ψυχής...» (Σταφυλάς, χ.χ., σ. 99).

⁴ Αναφερόμαστε κυρίως στην πρώτη του συλλογή *Πολεμικά Τραγούδια* (1898).

⁵ Στο εξής κάθε αναφορά στα ποιήματα της Συλλογής του Παπαντωνίου θα δηλώνεται μόνο με τον αριθμό της σελίδας μέσα σε παρένθεση.

⁶ Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια από τα μελοποιημένα ποιήματα: «Η πεταλούδα», «Ο τζίτζικας», «Τσιριτρό», «Το τραγούδι του ήλιου» (συρτός), «Ο πεύκος» (χορός κλέφτικος), «Τα ευζωνάκια» (συρτός), «Το ευλογημένο καράβι» (Παπαντωνίου, 1920, σσ. 51-98)

Συνεργάτης του Ζαχαρία Παπαντωνίου σε αυτό το εγχείρημα,⁷ του οποίου είχε την αρχική ιδέα, ήταν ο στενός φίλος του, συνθέτης και μουσικοκριτικός, Γεώργιος Λαμπελέτ.

Τα Χιουμοριστικά Ποιήματα της Συλλογής

Ο Παπαντωνίου φαίνεται πως ανήκε σε εκείνους τους ιδιαίτερα ευφυείς λογοτέχνες που αξιοποιούν τις λεπτές αποχρώσεις της γλώσσας, προκειμένου να αποτυπώσουν αυτά που η ευγένειά τους δεν επιτρέπει. Για το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό του λογοτέχνη ο Χάρης Σακελλαρίου (2009, σ. 110) σημειώνει: «και παντού διάχυτο ένα χιούμορ άκακο, αθώο, μια σάτιρα χωρίς διάθεση να «δαγκώσει, να κάνει τον άλλο να πονέσει». Ο Μπενέκος (2000, σ. 123), αντίστοιχα, σχολιάζοντας το χιούμορ του λογοτέχνη, επισημαίνει πως αυτό αναδύεται από τα κείμενά του, έμμετρα ή μη, «άλλοτε ως σκώμμα και σαρκασμός, άλλοτε ως αυτοκριτική και έλεγχος και άλλοτε ως καθαρό γέλιο και αθώο πείραγμα».

Το παιδί ήδη από την ηλικία των δύο ετών, σύμφωνα με την Κανατσούλη (1993, σ. 27), μέσα από μια προοδευτική διαδικασία αναγνωρίζει το γλωσσικό χιούμορ των κειμένων και το απολαμβάνει. Εντυπωσιάζεται από το συνδυασμό των λέξεων, τον οποίο αντιλαμβάνεται ως ένα γλωσσικό παιχνίδι που παράγει ήχους. Η ομοιοκαταληξία, ο ρυθμός, η μουσικότητα του στίχου και η μεταφορική απόδοση είναι στοιχεία που προκαλούν το γέλιο του. Με την πάροδο του χρόνου και τη συνακόλουθη βιολογική και νοητική ανάπτυξη του παιδιού το γέλιο του θα γίνει αποτέλεσμα του νοήματος του κειμένου και όχι μόνο της ευχαρίστησης που μέχρι τότε του προκαλούσαν οι ήχοι που οι λέξεις παρήγαγαν (Κανατσούλη, 1993, σ. 27). Παραδείγματα λεπτού χιούμορ και παραστατικότητας που ενισχύουν οι ηχοποιίες αποτελούν τα ποιήματα «Συναυλία» (σ. 10) και τα «Γέλια των βαθρακών» (σσ. 6-7) στα οποία ο ποιητής μάς μεταφέρει τις συνήθειες και την εύθυμη ζωή των μικρών αμφίβιων ζώων. Προφανώς, τα χαριτωμένα αυτά στιχουργήματα συμβάλλουν δυναμικά στη δημιουργία ευχάριστου κλίματος μέσα στη σχολική τάξη.

Στο χαριτωμένο «Τσιριτρό», ένα από τα πιο γνωστά χιουμοριστικά ποιήματά του, ο Παπαντωνίου μέσα από απλές εικόνες τρέφει την παιδική φαντασία, παρουσιάζοντας ολοζώντανο μπροστά μας το γλεντοκόπι οκτώ σπουργιτιών:

*Σε μια ρόγα από σταφύλι
έπεσαν οχτώ σπουργίτες
και τρωγόπιναν οι φίλοι...
τσιρι-τίρι τσιριτό
τσιριτρί
τσιριτρό*

*Εχτυπούσανε τις μύτες
και κουνούσαν τις ουρές
κι είχαν γέλια και χαρές
τσιρι-τίρι τσιριτό
τσιριτρί
τσιριτρό*

(σ. 35)

⁷ Όπως σημειώνει ο Χ. Σακελλαρίου (2009, σ. 106), αρκετά από τα ποιήματα μελοποιήθηκαν τα μετέπειτα χρόνια από τους: Χαρίκλεια Καλομοίρη, Τάκη Κωτσόπουλο, κ.ά.

Η επιλογή αυτού του στιχουργήματος να μπει στις πρώτες σελίδες της συλλογής, όπως υποστηρίζει ο Μπενέκος (2000, σ. 199), δεν έγινε τυχαία. Το ποίημα αυτό σύμφωνα με το μελετητή προϋποθέτει τον αναγνώστη για τις παιδαγωγικές αλλαγές που πρόκειται να ακολουθήσουν. Ωστόσο, εκτός από τη σημασία του γέλιου για την εξασφάλιση και διατήρηση της καλής ψυχικής και σωματικής υγείας, μια παραδοχή κοινά αποδεκτή, δεν θα ήταν άσκοπο να τονίσουμε την επίδρασή του στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Όπως επισημαίνει η Κανατσούλη (1993, σσ. 28-29), το λεκτικό χιούμορ, ένα «παιχνίδι» που απαιτεί τουλάχιστον έναν ακόμη συμπαίκτη, βοηθά το παιδί να βελτιώσει την επικοινωνία του με το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον, ενισχύοντας τη σχέση αυτή και περιορίζοντας την πιθανότητα συγκρούσεων. Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα στο παιδί, μέσω αυτού του λεκτικού μέσου, να αναγνωρίσει τη διαφορετικότητα των άλλων, να καθυποτάξει τα στερεότυπα του γι' αυτούς, να απαλλαγεί από αρνητικά συναισθήματα, ενώ παράλληλα να αποδυναμώσει τις φοβίες του για τον άγνωστο και εχθρικό έξω κόσμο. Ταυτόχρονα, η παραδοχή των διαφορετικών γνωρισμάτων ή συμπεριφορών των άλλων, οικείων και μη, του επιτρέπει να αναγνωρίσει και τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στη συνειδητοποίηση της προσωπικής του ταυτότητας.

Είναι κοινά αποδεκτή η διαπίστωση πως η προσπάθεια κάποιου να ορίσει τι είναι χιουμοριστικός λογοτεχνικός λόγος σίγουρα δεν αποτελεί μια εύκολη προσπάθεια, αν κρίνουμε από το σύνολο των διαφορετικών θεωρήσεων. Πιθανόν, η δυσκολία ορισμού του όρου να οφείλεται όπως επισημαίνει η Κιτσάκη (2020, σ. 17) στο γεγονός ότι το χιούμορ συγκαταλέγεται σύμφωνα με τους φιλοσόφους στις «ανοικτές έννοιες» για τις οποίες τα μη συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους καθιστούν τον ορισμό τους αδύνατο. Η δυσκολία, λοιπόν, αυτή αναγκάζει συχνά τους μελετητές να αποδέχονται τη διατύπωση του R. Preber (Κιτσάκη, 2020, σ. 17) που υποστηρίζει πως το χιούμορ παύει να υφίσταται, όταν προσπαθήσεις να το ορίσεις. Ίσως, αυτό που δυσχεραίνει την κατάσταση περισσότερο να είναι το κοινό αποτέλεσμα, το γέλιο (Κανατσούλη, 1993, σ. 12). Επομένως, όταν καλούμαστε να αποφασίσουμε για την αφορμή του γέλιου μας, δηλαδή αν ήταν κάτι χιουμοριστικό, κωμικό, σατιρικό ή ειρωνικό, δυσκολευόμαστε να απαντήσουμε. Ωστόσο, η λατινογενής λέξη χιούμορ (humor), ορίζεται στην ελληνική γλώσσα ως «ο πνευματώδης αστεϊσμός, η εύθυμη διάθεση που εκδηλώνεται με άκακη ειρωνεία και προκαλεί στους άλλους διασκέδαση ή ευχάριστη διάθεση» (Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1993).

Εντούτοις, συχνά ο χιουμοριστικός λόγος αποκαλύπτεται μέσα από μία σύντομη φράση που εκθέτει ένα περιστατικό με ζωντάνια, φυσικότητα και κίνηση (Μπενέκος, 2000, σ. 196). Ένα τέτοιο παράδειγμα συνιστά το ποίημα «Ο μικρός ο ποντικούλης» που περιγράφει την κατάληξη ενός από τους πέντε ποντικούς που μπήκαν σε ένα ντουλάπι και έτρωγαν από τα φαγητά του νοικοκύρη. Όμως, ο μικρότερος από αυτούς δεν υπολόγισε σωστά τον κίνδυνο και πιάστηκε στη φάκα. Παραθέτουμε απόσπασμα του ποιήματος:

*Κι ο μικρός ο Ποντικούλης
που όλο τριγυρνά
μες στη φάκα μπαινοβγαίνει
και τηνε κουνά·*

*φράπ! εκείνη τον γραπώνει και τον
έχει εκεί.
Για τους πέντε ο Ποντικούλης
μπήκε φυλακή.*

(σ. 22)

Στον «Κόκορα» ο ποιητής επιλέγει μέσα από μια ολοζώντανη περιγραφή να προχωρήσει αυτή τη φορά σε μια σχεδόν άμεση προσπάθεια διδακτισμού. Το ελάττωμα που αποκαλύπτεται μέσα από τους στίχους είναι η αλαζονεία που επιδεικνύει ο "στρατηγός" του κοτετσιού, όταν τον βάζει να λέει: «Μωρέ τ' είμαι 'γώ;». Ωστόσο, την έπαρσή του ακολουθεί η ταπείνωση, αφού αντιλαμβάνεται ότι απειλείται από το γεράκι, και τρέχει φοβισμένος να κρυφτεί.

*Αχ! Την ώρα αυτή
το βαρύ περπάτημά του
έχει μπερδευτή⁸,
κι αστραπή μες στο κοτέτσι
τρέχει να κρυφτή.
(σ. 29)*

Με ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα, αυτό της απειλής της ειρήνης, αποφασίζει να ασχοληθεί στους «Δυο φίλους». Παίρνοντας αφορμή από την φιλονικία του σκύλου και της γάτας, διακωμωδεί την πολεμική κατάσταση και επιδιώκει να αναδείξει την επιβολή ειρήνης ως τη μόνη θετική λύση και για τις δύο πλευρές. Το λεπτό ευφυές χιούμορ του ποιητή γίνεται εμφανές με τους στίχους που παραθέτουμε:

*Ο σκύλος λέει της γάτας:
Τα νύχια σου ετοιμάζεις,
φυσάς και καμπουριάζεις.
Μα τι έχεις και θυμώνεις;
Ως πότε οι τσακωμοί;
Κι εκείνη: «Μη ζυγώνεις,
σε σκίζω στη στιγμή!
(σ. 16)*

«Ο Παπαγάλος»

Ο Sigmund Freud υποστηρίζει ότι το χιούμορ αποτελεί την έκφραση μιας χαριτωμένα ανάλαφρης κατάστασης, υπό την έννοια της παιγνιώδους διάθεσης, της σχεδόν ασυνείδητης σκέψης (Ραφαηλίδης, 1985, σ. 17). Ωστόσο, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση ο χιουμοριστικός λόγος φαίνεται να χρησιμοποιεί για την εκδήλωσή του κάποια συγκεκριμένα μέσα και τεχνικές.

⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα αποσπάσματα των ποιημάτων που παρατίθενται έχει διατηρηθεί η ορθογραφία του πρωτότυπου κειμένου.

Στον «Παπαγάλο» ο Παπαντωνίου επιλέγει να χρησιμοποιήσει το χιούμορ αντί της ηθικολογίας, για να επισημάνει τα ελαττώματα της έπαρσης και της αλαζονείας. Ο λογοτέχνης φανερά απέχει από τους πρόδρομους ποιητές, όπως ο Ηλίας Τανταλίδης και ο Γεώργιος Βιζυηνός, οι οποίοι επιστρατεύουν την άμεση ηθικολογία για τον φρονηματισμό των παιδιών. Ο Παπαντωνίου από την άλλη πλευρά, ως αποτέλεσμα τόσο των παιδαγωγικών παραδοχών του όσο και γενικότερα της προσωπικότητάς του, επιλέγει τον έμμεσο διδακτισμό μέσω του χιουμοριστικού λόγου. Συνεπώς σε αυτές τις θέσεις του σπάνια βλέπουμε τα ποιήματά του να καταλήγουν σε επιμύθιο, καθώς «το ηθικό κλίμα το δημιουργεί με το κέφι και την ομορφιά» (Μπενέκος, 2000, σ. 201). Παράλληλα, ο Παπαντωνίου φαίνεται ότι συνειδητά ενισχύει το χιουμοριστικό του λόγο μέσω των περιγραφών του αντίστοιχα με την τακτική του να «ζωντανεύει τη φύση με τις εικόνες του» (Μπενέκος, 2000, σ. 204).

Το χιουμοριστικό περιστατικό, μια μικρή ολοκληρωμένη ιστορία, εκτυλίσσεται με τους ακόλουθους στίχους:

*Σαν έμαθε τη λέξη καλησπέρα
ο παπαγάλος, είπε ξαφνικά:
«Είμαι σοφός, γνωρίζω ελληνικά.
Τι κάθομαι δω πέρα;»*

*Την πράσινη ζακέτα του φορεί
και στο συνέδριο των πουλιών
πηγαίνει,
για να τους πη μια γνώμη
φωτισμένη.*

*Παίρνει μια στάση λίγο σοβαρή,
ξεροβήχει, κοιτάζει λίγο πέρα
και τους λέει: «καλησπέρα».*

*Ο λόγος του θαυμάστηκε πολύ.
Τι διαβασμένος, λένε, ο
παπαγάλος!
Θάνατι σοφός αυτός πολύ μεγάλος,
αφού μπορεί και ανθρώπινα μιλεί.
Απ' τις Ινδίες φερμένος, ποιος το
ξέρει
πόσα βιβλία μαζί του νάχη φέρει
με τι σοφούς εμίλησε, και πόσα
να ξέρη στον γραμματικών τη
γλώσσα!
«Κύρ παπαγάλε, θάχουμε την τύχη
ν' ακούσωμε τι λες και πάρα πέρα;»*

*Ο παπαγάλος βήχει, ξεροβήχει.....
μα τι να πη; Ξανάπε:
«καλησπέρα».*

(σ. 44)

Όπως γίνεται αντιληπτό, το συγκεκριμένο στιχούργημα κατατάσσεται στο είδος του καταστασιακού χιουμοριστικού λόγου. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την έκπληξη που ακολουθεί ύστερα από την ανατροπή μιας παγιωμένης κατάστασης εξαιτίας της ένωσης δύο μη συμβατών στοιχείων. Η νέα κατάσταση μπορεί να προκαλέσει το αβίαστο γέλιο ή τη θυμηδία του αναγνώστη. Σε αυτή την περίπτωση το χιούμορ φαίνεται να έχει λειτουργικό ρόλο (Μπενέκος, 2000, σ. 192), αφού ανταποκρίνεται στην ανάγκη του παιδιού να γνωρίσει τον τεράστιο και, ίσως, αφιλόξενο κάποιες φορές κόσμο. Στην πραγματικότητα του δίνεται η δυνατότητα να απαλύνει τους φόβους του μέσω του γέλιου.

Η κωμική τέχνη, αν την θεωρήσουμε σαν μια ομπρέλα που μπορεί να περιλαμβάνει το χιούμορ, αρέσκεται στην υπερβολή. Τα πράγματα παίρνουν γιγαντιαίες διαστάσεις, οι ανθρώπινοι χαρακτήρες είναι ή υπερβολικά καλοί ή τερατωδώς κακοί. Στην πραγματικότητα, βέβαια, όπως επισημαίνουν οι Κ. Μαστροθανάσης και Π. Καπλάνη (2006, σ. 5), η υπερβολή είναι ένα σχήμα λόγου που δεν το εκλαμβάνουμε ως τέτοιο, καθώς έχει περάσει στη συνείδηση μας σχεδόν ως συνώνυμο του χιούμορ.

*Θάναι σοφός αυτός πολύ μεγάλος,
αφού μπορεί και ανθρώπινα μιλεί.
(σ. 44)*

Αυτή η μεγέθυνση των χαρακτηριστικών και των πραγμάτων, όταν ξεπερνά ακόμη και τα υπερβολικά όρια, παίρνει το χαρακτήρα του «γκροτέσκο». Πρόκειται για όρο της κωμικής τέχνης που δηλώνει ακριβώς την υπερβολή, η οποία αγγίζει τα όρια του τερατώδους.

Μια ακόμη τεχνική του χιουμοριστικού κειμένου που αναγνωρίζουμε στους στίχους του ποιήματος είναι αυτή της προσωποποίησης, μιας καθαρά μεταφορικής μεθόδου που επιλέγεται συχνά, προκειμένου να ενισχύσει το χιουμοριστικό λόγο. Πρόκειται για την τεχνική εκείνη κατά την οποία δίνονται χαρακτηριστικά ή ιδιότητες σε πράγματα ή σώματα που εκ των πραγμάτων δεν τις διαθέτουν. Παραδείγματα τέτοιου είδους αποτελούν ζώα ή ουράνια σώματα που αποκτούν ανθρώπινη συμπεριφορά, νεκροί που συμπεριφέρονται σαν να είναι ζωντανοί ή ακόμη και αντικείμενα με έμψυχη υπόσταση. Ο Παπαντωνίου επιλέγει να αξιοποιήσει την τεχνική αυτή, δίνοντας στον κεντρικό ήρωα του ανθρώπινη μιλιά και συμπεριφορά. Φαίνεται ότι με τη χρήση αυτής της τεχνικής ο λογοτέχνης μπορεί να πλέξει μια ολόκληρη ιστορία, στηλιτεύοντας έμμεσα τη συμπεριφορά του πουλιού.

Ως είρωνας μπορεί να χαρακτηριστεί το άτομο εκείνο που προσποιείται ότι δεν γνωρίζει κάτι, υιοθετώντας έναν κοροϊδευτικό τόνο, ο οποίος πηγάζει από την υποτίμηση του συνομιλητή του. Ωστόσο, η λεπτή ειρωνεία που κρύβεται στα λόγια του χιουμορίστα απέχει από τις προθέσεις του προσώπου που παρουσιάσαμε. Για να γίνουν αυτές οι διαφορές πιο κατανοητές, η Κανατσούλη (1993, σ. 37) μας επισημαίνει ότι ο χιουμορίστας που χρησιμοποιεί την ειρωνεία περιγράφει με λεπτομέρειες μια κατάσταση, ενώ τη δικαιολογεί προσποιούμενος ότι έτσι πρέπει να συμβαίνει. Ο είρωνας θα έπραττε το ακριβώς αντίθετο, διαστρεβλώνοντας την κατάσταση ισχυριζόμενος ότι τάχα αυτό συμβαίνει.

*Κύρ παπαγάλε, θάχουμε την τύχη
ν' ακούσωμε τι λες και πάρα πέρα;
(σ. 44)*

Μολονότι ο Παπαντωνίου χρησιμοποιεί ως μανδύα κάλυψης του σοβαρού το χιούμορ, δεν το κάνει με τρόπο που να προκαλεί στον αναγνώστη του αρνητικά συναισθήματα. Αντιθέτως, μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτισμένο και αδιαμφισβήτητα

έξυπνο, αφού μέσω αυτού αποκαλύπτεται η αρμόζουσα συμπεριφορά έναντι της διακωμωδούμενης (Μπενέκος, 1972, σ. 142). Η λεπτή ειρωνεία του ποιητή είναι ένας έμμεσος τρόπος να δηλώσει την τελική αυτογελοιοποίηση αυτού που κομπάζει για ικανότητες, τις οποίες στην πραγματικότητα δεν κατέχει. Μολαταύτα, από πολλούς συστήνεται η αποφυγή της ειρωνείας στα κείμενα που προορίζονται για παιδιά, καθώς θεωρείται πως προκαλεί σύγχυση σε αυτά και, τελικά, δυσχεραίνει την κατανόηση.

Την ανατροπή ως τεχνική του χιουμοριστικού λόγου συναντούμε στους τελευταίους στίχους του ποιήματος. Στην πραγματικότητα ανατροπή προκαλείται από τη μη αναμενόμενη απάντηση από τον πομπό, ή όταν ένα συγκαλυμμένο νόημα μπορεί να προκαλέσει την έκπληξη του δέκτη. Αυτός είναι ο λόγος που απρόβλεπτες, αντί για προκατασκευασμένες, καταστάσεις προκαλούν την ευθυμία. Ο ποιητής γράφει:

*Ο παπαγάλος βήχει, ξεροβήχει.....
μα τι να πη; Ξανάπε: «καλησπέρα».
(σ. 44)*

Ο Μπενέκος (2000, σ. 200) μάς επισημαίνει τη σατιρική χιουμοριστική διάθεση του ποιητή στο ποίημα αυτό, το οποίο εννοιολογικά συνδέεται, σύμφωνα με το μελετητή, με το ποίημα του Κ. Π. Καβάφη με τίτλο: *Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης* (1928) το οποίο συγκαταλέγεται στο σώμα των ψευδοϊστορικών ποιημάτων. Γράφει ο Αλεξανδρινός ποιητής:

*Άρσε γενικώς στην Αλεξάνδρεια,
τες δέκα μέρες που διέμεινε
αυτού,
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης
Αριστομένης, υιός του Μενελάου.
Ως το όνομά του, κι η περιβολή,
κοσμίως ελληνική.
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές,
αλλά
δεν τες επιζητούσεν · ήταν
μετριόφρων.
Αγόραζε βιβλία ελληνικά,
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.
Προπάντων δε άνθρωπος
λιγομίλητος.
Θα 'ταν βαθύς στες σκέψεις,
διεδίδετο,
κι οι τέτοιοι το 'χουν φυσικό να
μην μιλούν πολλά.*

*Μήτε βαθύς στες σκέψεις
ήταν, μήτε τίποτε.
Ένας τυχαίος, αστείος άνθρωπος.
Πήρε όνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν
τους Έλληνας,
έμαθ' επάνω, κάτω σαν τους
Έλληνας να φέρεται·
κι έτρεμεν η ψυχή του μη τυχόν
χαλάσει την καλούτσικην εντύπωσι
μιλώντας με βαρβαρισμούς δεινούς
τα ελληνικά,
κι οι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο
ψιλό,
ως είναι το συνήθειο τους, οι
απαίσιοι.
Γι' αυτό και περιορίζονταν σε λίγες
λέξεις,
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις
και την προφορά·
κι έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.
(Καβάφης, 1919-1933)*

Με την πρώτη κιόλας ανάγνωση ο μελετητής μπορεί να διακρίνει την ομοιότητα στη συμπεριφορά των δύο κεντρικών ηρώων, του ηγεμόνα αφενός και του πουλιού αφετέρου. Ένας υπερφίαλος εγωισμός και μια αδικαιολόγητη πεποίθηση γνωστικής υπεροχής έναντι των άλλων είναι το κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα της συμπεριφοράς που περιγράφεται από τους ποιητές. Ωστόσο, ο Καβάφης σύμφωνα με τον Μπενέκο (1972, σ. 142), αφήνει να γίνει κατανοητή η «καυτερή του διάθεση» στη δεύτερη στροφή του ποιήματος χαρακτηρίζοντας τον φανταστικό ήρωα του Αριστομένη «αστείο» και «τυχαίο άνθρωπο». Επιπρόσθετα, το στοιχείο της ειρωνείας γίνεται αντιληπτό στον αναγνώστη μέσα από τον στίχο που αναφέρεται στους Αλεξανδρινούς, τους οποίους χαρακτηρίζει «απαίσιους», κάνοντας έτσι ξεκάθαρη την αντίθεση του ποιητή με τη συμπεριφορά του κεντρικού ήρωα. Ο Παπαντωνίου, από την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να συμμαρτίζεται μια τέτοια διαχείριση και δεν αναλώνεται στην αποκάλυψη της αμάθειας του παπαγάλου αντίστοιχα με το «ξεμασκάρεμα του ελληνομαθή Ηγεμόνα» (Μπενέκος, 1972, σ. 142), αφού ο στόχος του είναι "να διδάξει" μέσω της ψυχαγωγίας, ενώ ο ήρωάς του δεν ανήκει στο ανθρώπινο είδος.

Εντούτοις, θα ήταν παράλειψή μας να μην αναφέρουμε πως το ζήτημα της αλαζονείας απασχόλησε τον Παπαντωνίου και σε άλλα κείμενά του, έμμετρα και πεζά. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι το ποίημα «Ο κόκορας» που, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, συγκαταλέγεται στην κατηγορία των χιουμοριστικών ποιημάτων της συλλογής *Χελιδόνια*.

*Ένας κόκορας ολάσπρος
με ψηλό λειρί,
καμαρώνει και φουσκώνει
και λιλιά φορεί,
και θαρρεί πως το κοτέτσι
μόλις τον χωρεί.
(σ. 29)*

Το δεύτερο παράδειγμα, αυτή τη φορά πεζού κειμένου του λογοτέχνη, το οποίο έχει παρόμοιο θέμα με τον «Παπαγάλο», δόθηκε στο αναγνωστικό κοινό μετά το θάνατό του. Την περίοδο 1942-1943 εκδόθηκε το «κύκνειο άσμα» του Ζ. Παπαντωνίου, το παιδικό λογοτέχνημα με τίτλο *Το παγώνι*. Στο βιβλίο αυτό, το οποίο περιείχε είκοσι τρεις έγχρωμες ξυλογραφίες του Γ. Κεφαλληνού, ο Παπαντωνίου αποδίδει με διασκεδαστικό τρόπο την ιστορία ενός αλαζονικού παγωνιού που, υποτιμώντας όλα τα υπόλοιπα ζώα και θεωρώντας πως η ομορφιά του το έκανε να υπερτερεί, έμεινε στο τέλος μόνο.

Η υφολογική απόσταση που χωρίζει τον Παπαντωνίου ακόμη και με ποιητές που έγραψαν ειδικά για παιδιά γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο ποίημα «Παπαγάλος» του Γ. Βιζυηνού (2003, σ. 422). Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον το γεγονός ότι ένα ποίημα με κοινό τίτλο και πρόθεση να σχολιάσει την ίδια συμπεριφορά είναι δοσμένο στον αναγνώστη με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο:

*Σαν φιλόσοφος γερός,
παπαγάλος σοβαρός
στο κλουβί του θρονιασμένος,
με τη μύτη την γρυπή,
τη μορφή τη σκυθρωπή,
κάθεται συλλογισμένος.*

*Το μυαλό του μια τρανή
νέα ιδέα τυραννεί.
Αν δεν την ειπή, δεν κάνει.
Δι' αυτό βραχνά, βραχνά
ό,τι ακούσει τσαμπουνά
δίχως να καταλαμβάνη.*

Μετά την ανάγνωση των δύο ποιημάτων δίνεται η δυνατότητα στο μελετητή να αναγνωρίσει τη δύναμη που διαθέτει το χιούμορ να λειαιίνει και να "στρογγυλεύει" τις «σκληρές γωνίες» (Ραφαηλίδης, 1985, σ. 16). Είναι η πρόθεση του λογοτέχνη, στην πραγματικότητα απόρροια του ψυχισμού του, να μην στηλιτεύει, αλλά να φωτίζει έμμεσα τα σημεία που απαιτούν διόρθωση ή υπέρβαση.

Συμπεράσματα

Καταληκτικά, λοιπόν, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου κατάφερε να κοσμήσει με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του το ποιητικό του έργο, κερδίζοντας δικαιωματικά τον τίτλο του "στυλίστα". Υπήρξε ένας "επαναστάτης" αφού πραγματοποίησε την ανατροπή του τρόπου προσέγγισης της θεματολογίας και της γλώσσας των ποιημάτων που προορίζονταν για παιδιά, ιδιαίτερα αυτών που προβάλλουν το στοιχείο του χιούμορ. Το προσωπικό του ύφος χαρακτηρίζεται ακριβώς από την κυριαρχία του χιούμορ ως στοιχείου που μπορεί να εξυπηρετήσει τη διδασκαλία, τον προβληματισμό, τη διόρθωση ελαττωμάτων, μια εναλλακτική πρόταση για την υιοθέτηση συμπεριφορών. Δεν στόχευε στον ηθικό φρονηματισμό, με τον τρόπο που το είχαν επιδιώξει παλαιότεροι ομότεχνοί του, αφού ο έμμεσος διδακτισμός του ήταν αποτέλεσμα μιας ανάγκης του για την επικράτηση του καλού και του δίκαιου. Ο «Παπαγάλος» μπορεί να χαρακτηριστεί ως η επιτομή των χιουμοριστικών ποιημάτων της συλλογής *Τα Χελιδόνια*, αφού συγκεντρώνει το πλήθος των υφολογικών χαρακτηριστικών του ποιητή με κυριότερο αυτό της πρόκλησης της ιλαρότητας του αναγνώστη μέσω του χιούμορ. Ως εξαιρετικός χρήστης της γλώσσας και γνώστης της παιδικής ψυχολογίας μίλησε στην παιδική ψυχή, επιστρατεύοντας το χιουμοριστικό λόγο, για να την ξεκλειδώσει. Ανώτερος στόχος του ήταν να εκθέσει δύσκολες συμπεριφορές, όπως του πουλιού, χωρίς να προκαλέσει αναστάτωση στον αναγνώστη του. Ακόμη και σήμερα οι στίχοι του Ζαχαρία Παπαντωνίου εξακολουθούν να έχουν την ίδια αμείωτη δύναμη "να διδάσκουν" χωρίς να διδάσκουν και να προκαλούν ευχαρίστηση. Δικαιωματικά, λοιπόν, το ποιητικό του έργο για παιδιά θεωρείται ως τις μέρες μας πρότυπο.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Πρωτογενείς Πηγές

- Βιζυηνός, Γ. Μ. (2003). *Τα Ποιήματα*. Τόμ. Β'. Επιμ. Έ. Κουτριάνου. Αθήνα: Νεοελληνική Βιβλιοθήκη-Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη.
- Παπαντωνίου, Ζ. (1920). *Τα Χελιδόνια: Ποιήματα για Παιδιά*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Εκπαιδευτικού Ομίλου.
- Καβάφης, Κ. Π. (1963). *Τα Ποιήματα*, Τ. Β' 1919-1933. Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης. Αθήνα: Ίκαρος.

Δευτερογενείς Πηγές

- Abrams, M. (¹⁰2017). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Δεληβοριά & Χατζηιωαννίδου (μτφ). Αθήνα: Πατάκη.
- Κανατσούλη, Μ. (1993). *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου: Το αστείο στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Έκφραση.
- Κανατσούλη, Μ. (2018). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κιτσάκη, Μ. (2020). *Μεταξύ σοβαρού και αστείου. Σύγχρονα κοινωνικά θέματα, χιούμορ, σε έργα ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (2012-2019): Αφήγηση και εικονογράφηση*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Κοντολέων, Μ. (1990). Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου και οι Σύγχρονοί του. *Διαδρομές*, 20, σσ. 251-257.
- Μαστροθανάσης, Κ. & Καπλάνη, Π. (2006). *Το χιούμορ στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Μπενέκος, Α. (1972). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου Ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Μπενέκος, Α. (2000). *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας Η περίπτωση του Ζαχαρία. Παπαντωνίου*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Παπαβασιλείου, Ι. (2000). *Τάσεις της παιδικής λογοτεχνίας κατά την περίοδο 1900-1920: Οι κυριότεροι εκπρόσωποι στο χώρο της ποίησης*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Ραφαηλίδης, Β. (1985). Η γέννηση του χιούμορ από το πνεύμα του αστείου. *Διαβάζω*, τεύχ. 124, σσ. 16-19.
- Σακελλαρίου, Χ. (2009). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας: Ελληνική και Παγκόσμια Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας Με Στοιχεία Θεωρίας*. Αθήνα: Νόηση.
- Σταφυλάς, Μ. (χ.χ.). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου - Τα θεία δώρα των εμπνεύσεών του*. Αθήνα: Έκδοση Τοπικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ευρυτανίας.
- Τεγόπουλος-Φυτράκης, (1993). Στο Μ. Μανδάλια (Διευθ. Συντ.) *Ελληνικό Λεξικό Ορθογραφικό, Ερμηνευτικό, Ετυμολογικό, Συνωνύμων, Αντιθέτων, Κύριων Ονομάτων*. Αθήνα: Αρμονία Α.Ε.
- Τσιλιμένη, Τ., Γραϊκος, Ν., Καίσαρης, Λ., Καπλάνογλου, Μ. (2019). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων: Το δελφίνι, Α' και Β' Δημοτικού*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Χουρμούζιος, Αιμ. (1940). Το ύφος του Παπαντωνίου. *Νέα Εστία*, 319, σσ. 439-446.
- Χωρεάνθη, Κ (1992). Τα επιστρεφόμενα θεία δώρα ενός ταπεινού. *Διαβάζω*, 285, σσ. 71-77.